

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI; NO. 1451
EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI; NO.14

ANADOLU'DA TARİKAT
YAPILARINA BAKIŞ (13-15. YY)

BİLECİK ORHAN GAZİ
İMARETİ KAZI SONUÇLARI

Editör : Erol ALTINSAPAN

Eskişehir, 2003

CIP-Anadolu Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Merkezi

Bilecik Orhan Gazi İmaretî kazı sonuçları

1. İslam mimarlığı – Türkiye – Bilecik 2. Kazılar (Arkeoloji) –
Türkiye – Bilecik 3. Türkiye – Eski eserler 4. Bilecik (Türkiye) – Tarih
I. Altınsapan, Erol II. E.a.; Anadolu'da tarikat yapılarına bakış (13-15. yy)
III. Dizi: Anadolu Üniversitesi. Edebiyat Fakültesi yayınları; no. 14.
NA724 .B543 2003

ISBN 975-06-0185-8

2003-012

BÖLÜM 1

ORTAÇAĞDA ANADOLU'DA TÜRK DÖNEMİNDE BELLİ BAŞLI DİNİ OLUŞUMLAR (TARİKATLAR)

Erol ALTINSAPAN*

1.1. Tasavvuf

“Tasavvuf” kelimesinin; bu yolu seçenlerin sof, yâni yün aba giymelerinden, Ashâb-ı Suffe gibi, yokluğu, yoksulluğu kabul etmelerinden, sâf, yâni ihlas sâhibi, temiz ve riyadan çekingen olmalarından, ümmetin ilk safında bulunmalarından, dünyadan yüz çevirmelerinden, rıyazatı kabul etmelerinden, Cahiliyye devrinde kendilerini Kâ’be hizmetine vakfeden Sûfîoğulları gibi kendilerini Tanrı’ya vermelerinden “Sof, Suffe, okun nişandan sapması anlamına Suvuf, Saf, Safâ, Safve, Sıfvâ, kırdâ biten ve Sûfâne denen ot ve Sûfâ” dan geldiği, kendilerine de bunlara mensûb anlamına “Sûfî” dendiği belirtilmektedir¹. Sufilerin gayeleri Allah’ın tahsinini üzerlerine celbetmektir².

Tasavvuf bunalımdan en çok yararlanan, insanı nesnel ortamından uzaklaştırıp ruhsal alana çeken bir anlayıştır. Özünde, insanın ruhsal bir değer olduğu kanaati vardır. “Ruhsal değer” inancı, tasavvufî dini birleştirir. Bundan yararlanan da din değil tasavvuftur. Böylece koşul olan ibâdetin yerini, değişik anlayış düzeyinde bir kural olarak anış (zikr) ya da sevgi (aşk) alır³.

1.2. Tarikat

Tarikat Arapçadaki “Tarik” (yol) kelimesinin çoğulu olup “Yollar” anlamına gelir⁴. Meslek, mezhep ve meşrep anlamları da vardır.

Bir tasavvuf terimi olarak bu kavram “Alah’a ulaşma gayesini güdenlerin izledikleri özel tarz, metot, hareket biçimi demektir”.

Tarikat, kulu tanrıya ulaştıran zevk, neşe, irfan, aşk, ve cezbe yoludur. Bu yolu tutan kişi varlığını tanrıya verir. Herşeyde onun kudret ve hikmetini görür. Tuttuğu yola göre kendi fani varlığını ve bütün fani

*Yard. Doç. Dr. Erol ALTINSAPAN; Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Öğretim Üyesi

¹ Abdülhakî Gölpinarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, İstanbul 1987, s.142

² Franz Taeschner, “İslam Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1954, s.6

³ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Bütün Yönleriyle Tasavvuf Tarikatlar Mezhepler Tarihi*, İstanbul 1993, s. 25-26

⁴ A. Güner, *Tarikatlar*, İstanbul 1986, s.10

varlıkları, gerçek var olan Tanrı'da yok eder; Onun varlığıyla var olduğunu bilir; bilişi, görüş, görüşü de oluş haline getirir⁵.

Müslümanlıkta tarikat ve şeriat birbirine zıt anlamda düşünülemez. Dinin dıştan görünen hükümlerinin tümünü oluşturan şeriat, insanlığa hitap eden ana yoldur. Bunun içinde çeşitli kişilerin cemaatlerinin, mizacı, zevk ve tabiatlarına uygun olarak izledikleri daha küçük alt yollara tarikat denir.

Bu açıdan bakıldığında şeriatla tarikat arasında bir zıtlık değil, bir uyum olduğu anlaşılabacaktır. Şeriat esastır. Tarikat onun içinde yeni bir boyuttur⁶.

Müslümanlığın ilk beş yüzyılı içinde herhangi bir tarikat sözkonusu değildir. İslam dünyasında ün almış ve etrafında kalabalık grupların toplanmasını sağlayabilmiş oniki tarikatla her birinin kolları vardır.

Tarikatların sayısını oniki olarak kabul edenlere göre temel tarikatlar şunlardır: Kaadirî, Rıfâî, Bedevî, Desûkîy, Sa'dî, Şâzilî, Halvetî, Mevlevî, Bektaşî, Bayramî, Celvetî, Nakşibendî. Ancak "Allah'a varan yollar halkın solukları sayıncadır" sözü ile belirtilen sayı, tarikatların ve tarikat şubelerinin sayılarına göre daha doğrudur⁷.

Bununla beraber büyük Mutasavvuf'lara göre Tarikat tektir, o da Tarikat-ı Muhammediye' dir.

Sunnilik anlayışı içerisinde gelişen çeşitli tarikatlar aslında bu tek olan Tarikat-ı Muhammediye'nin şubeleri niteliğindedir⁸.

1.2.1. Tarikat Usul Ve Erkanı

Her tarikatın kurucusu, o tarikatın şeyh'i ve mürididir. Bir medresede müderris ne ise, dergahta da şeyh odur.

Bir müderris; nasıl İslami ilimleri akıl gözüyle izah eder, öğrenci yetiştirirse, şeyh de öğrencisi olan murid'in ruh yönüyle ilgilenir⁹.

Tarikatların belli başlıları ve onların kolları ile birlikte sayılarının yüzleri bulunduğu bilinmektedir. Bu çeşitliliğe rağmen hepsinde ortak bazı özellikler vardır.

Bunlar Zikir, Suluk, Şeyh, Pir, Murid, Silsile, Kol, Adab-ı Erkan, Tekke, Özel Kıyafet ve ortak dildir.

Zikir: Kelime anlamı ile anlamak, tekrarlamak demektir. Burada anılan Allah'ın isimleridir.

Suluk: Muridin tarikata girip derviş olmasından sonra geçirdiği ilerlemeler ve kademelerdir.

5Abdülbaki Gölpınarlı, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İstanbul 1969, s.186

6Güner, a.g.e, s.12

7Gölpınarlı, a.g.e, s.188

8Güner, a.g.e, s.30

9Ahmet Yaşar Ocak, "Zaviye", *İslam Ansiklopedisi*, s.472

Pir: Tarikatın kurucusuna denir.

Şeyh: Tarikatın yaşayan, yöneten, hem idari hem de manevi lideridir.

Derviş: Bir tarikata intisap eden, dış dünyadan arınmış, eğitime talip kimse anlamındadır.

Silsileler: Tüm tarikatlarda sonuncu şeyhten, geriye giderek Hazret-i Peygambere kadar uzanan bir zincirdir.

Kol: Tarikatların kuruluşlarından sonra, pirin söz ve davranışlarının yeni yorumlar getirilmesiyle oluşan şubelerdir.

Adab-ı Erkan: Pirden sonra gelenlerin çoğalmasıyla ve fikrin kurumlaşması ile birlikte oluşan kurallar, töreler ve adetlerdir.

Kıyafet: Her tarikatın kendine göre bir kıyafeti bulunur.

Özel dil: Tarikat mensuplarının kendi aralarında kullandıkları bazı kelime ve ibarelerdir¹⁰.

Belli Başlı Tarikatlar Ve Kolları

1.2.2.1.Babailik

Babailik 12. yüzyıl sonlarıyla, 13. yüzyıl başlarında, Anadolu'ya, İran üzerinden, göçüp gelen Türk topluluklarının yaydıkları inanca verilen yöresel bir addır. "Baba" sözcüğü ilkçağlardan beri, değişik biçimde kullanılmaktadır. "yönetici", "eğitici", "öncü" anlamındadır¹¹.

Baba İlyas

Horasan'da doğmuş, 1240'ta Amasya'da ölmüştür. Yaşamının ilk dönemi konusunda yeterli bilgi yoktur. Anadolu'da, özellikle Amasya bölgesinde öncülük ettiği bir ayaklanma nedeniyle yazılı kaynaklarda geniş bir yer tutar.

13. yy. ortalarında, Selçuklu İmparatorluğu'nun Moğol akınlarıyla sarsıldığı dönemlerde, İslam dininden, Hristiyanlıktan, eski İran ve Anadolu inançlarından kaynaklanan bir birikim nedeniyle toplumda bunalımlara yolaçan olaylar başlamıştır. Bu olaylara öncülük edenlerden biri, ve en etkili olan Baba İlyas; Horasan'dan gelen Yesevi tarikatının inançlarıyla beslenen, bu inançları Anadolu'da yaymaya çalışan bir "derviş" olarak bilinir. Sonraları "Babailik" adı verilen ve "batını" diye nitelenen, bir tarikatın kurucusu olan Baba İlyas aşırı ölçüde Ali'ye bağlanmış, inançlarını Şamanlık'la birleştirmiş bir kimsedir. Onun anlayışına göre, gerçek olan bu evrendir, insanla tanrı arasında, varlık bakımından önemli bir ayrılık yoktur, insan tanrıya, tanrıda insana en yakın olan varlıktır. Yeryüzü bütünüyle bir devlet niteliğindedir, bu devletin tek yöneticisi de tanrıya en yakın olan,

¹⁰ Güner, a.g.e, s.37

¹¹ Eyüboğlu, a.g.e, s.293

tanrısal nitelikler taşıyan Ali'dir. Ali, Peygamber'in ölümünden sonra toplumun başına geçmesi gereken bir kimsedir, onda "tanrısal tin" varlığını sürdürmektedir, bu nedenle tek, gerçek "imam" Ali'dir. Bu din gereğine uymayanlar, Tanrı'ya da, Peygamber'in kurduğu geleneğe de, dine de aykırı davranmışlardır¹².

Baba İshak

Kefersud'da doğmuş, 1240'ta Amasya'da ölmüştür. Horasan'dan gelip Halep dolaylarında, Kefersud'da yerleşmiş bir Türk ailesindendir. Gençlik dönemiyle ilgili bilgi yoktur. Selçuklu İmparatorluğu'nun bunalımlı bir döneminde Amasya'ya gelip yerleşerek Baba İlyas'tan etkilenmiş, onun düşüncelerini benimsemiş, sonra "Babailik" adı verilen kuruluşun ikinci önderi olmuş. Baba İlyas'ın dervişlerinden olan Baba İshak, Amasya'ya geldikten sonra ilişki kurduğu Baba İlyas'ın düşüncelerini benimsemiş, bu düşünceleri kırsal kesimlerde yaşayan büyük halk topluluklarına yaymaya başlamıştır. İmparatorluğun Moğol saldırıları nedeniyle epeyce sarsıldığı bu dönemde, bir ayaklanma niteliğine bürünen, Baba İlyas ile dervişi Baba İshak'ın yönettikleri olayı bastırmak amacıyla ordu düzenleyen, 2. Gıyaseddin Keykubad, başarı sağlayamamış, Konya'dan ayrılarak Kubadabad Kasrı'na çekilmek zorunda kalmıştır. Bir süre sonra olaya elkoyan Mubarizüddin Armağan Şah ise Amasya-Sivas-Tokat dolaylarında Baba İshak'ın birliklerini kuşatmış, tutukladığı Baba İshak'ı öldürtmüştür¹³.

1.2.2.2.Bayramiyye = Hacı Bayram-ı Veli ?- 1430¹⁴

Diğer adları : Şemsiyye-Celvetiyye

a) Melamiyye-i Bayramiyye

1.2.2.3.Bektaşilik = Hacı Bektaş Veli ? - 1337/1338¹⁵

1.2.2.4.Dussukiyye = Seyit İbrahim Burhaneddin Dusuki ? – 1277¹⁶

Şernubiyye b) Aşuriyye.

1.2.2.5.Ekberiyye = Muhyiddin bin El Arabi ?- 1240¹⁷

¹²Eyüboğlu, a.g.e, s.297

¹³Eyüboğlu, a.g.e, s.295

¹⁴Güner, a.g.e, s.35-37

¹⁵Güner, a.g.e, s.35-37

¹⁶Güner, a.g.e, s.35-37

¹⁷Güner, a.g.e, s.35-37

1.2.2.6. Halvetiyye = Ömer bin Ekmel Veldin el Gilani el-Halveti ? - 1397¹⁸

- a) Ruşeniyye b) Gülşeniyye c) Merşadiyye d) Sünbülüyye
- e) Şabaniyye f) Şemsiyye g) Ahmediyye h) Cemaliyye
- i) Bahşiyye m) Uşşakiyye n) Asaliyye.

1.2.2.7. Kadiriyye = A. K. Gılan 1078-1167¹⁹

- a) Esediyye b) Ekberiyye c) Mukaddesiyye d) Garibiyye
- e) Eşrefiyye f) İsmailiyye g) Yafıyye h) Hamadiyye
- i) Hilaliyye m) Halisiyye n) Iseviyye.

1.2.2.8. Kalenderilik

Kalenderiliğin kimin tarafından kurulduğu bilinmemektedir²⁰. Ona bir tarikat niteliği kazandıran, 12. yüzyıl sonlarına doğru yaşayan Şeyh Cemaleddin Savi'dir. İran, Hindistan, Irak, Suriye, Orta Asya gibi geniş bir alana yayılan Kalenderiliğin gelişmesinde Hamdun-i Kassar, Ebu Said Ebuhayr, Ebu Hafs El-Haddas gibi Melamilik'le yakınlığı olan tasavvuf erleri etkin olmuşlardır²¹.

Kalenderiliğin ilk ortaya çıktığı zaman ve yer sorunu, ilk Kalenderiler'in kimler olduğu konusuyla sıkı sıkıya bağlıdır. Bazı rivâyetlerde ilk Kalenderi şeyhinin Mısır'da Endülüs asıllı Yusuf el-Kalenderi adında bir Arap olduğu ve tarikatın onun adını taşıdığı zikredilmişse de bunun hiç bir tarihi dayanağı yoktur. Bu yanlış, Cemâlû'd-Dîn-i Sâvî'nin de Yusuf adını taşımasından ve ömrünün önemli bir kısmının Mısır'da geçirmesinden ileri gelmiş olmalıdır. Üstelik bizzat Kalenderiliğin kendi geleneği de Cemâlû'd-Dîn-i Yusuf es-Sâvî'yi "kurucu" olarak kabul eder²².

Kalenderiliğin temel inancı şudur: Her türlü toplumsal kuralın dışında bağımsız, gönlünün uyarınca yaşamak, görünüşe ve gösterişe önem vermemektir. Bıyık, saç, sakal ve kaş gibi kılları traş etmek (çardarb) bunların başında gelir²³.

18 Güner, a.g.e, s.35-37

19 Güner, a.g.e, s.35-37

20 Gölpınarlı, a.g.e, s.258

21 Eyüpoğlu, a.g.e, s.350

22 Ahmet Yaşar Ocak, **Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik:**

Kalenderiler, Ankara 1992, s.17

23 Onlara göre insanın yüzü tanrıyı, yüz çizgileri de tanrının niteliklerini gösterir. İnsan tüm varlıklarda tanrıyı görür, onu kendi özünde bulur; Bu nedenle niteliklerinden sıyrılması gerekir. İnsan yüzü tanrısal öz (zat) olduğundan geçici bir nitelik taşıyan, saç, sakal, bıyık, kaş kesilmelidir. İnsan tanrısal bir varlık olduğundan dünyaya bağlanmamalı, özellikle mal edinmek, çok kazanmak, altın-gümüş gibi değerli nesneleri biriktirmek, evlenmek ona yakışmaz, yüceliğini bozar, yozlaşmasına yol açar. Güzellik tanrının nesnel varlıklarda

Kaba ve kalın hatlarıyla yaşadığı toplumun nizamına karşı çıkarak dünyayı kaale almaya değer görmeyecek ve bu düşünce tarzını günlük hayat ve davranışlarıyla da açığa vuran tasavvuf akımına Kalenderlik veya Kalenderilik denebilir. Ancak bu kısa ve çok kalın hatlı tarif, İslam dünyasının muhtelif zaman ve mekânlarında yaşamış olup kendilerine değişik isimler verilen, genelde Kalender veya Kalenderi olarak anılan bu akım mensuplarını tam anlamıyla nitelemeğe yeterli değildir. Kalenderilik tek parça halinde bir yapı sergileyen, hattâ tek bir tarikat şeklinde teşkilatlanmış bir tasavvuf akımı değildir.

Tarihte yaşamış Kalenderi şeyhleri ve bunların etrafında toplanmış Kalenderi zümreleri arasında, yukarıdaki genel tarif içinde kalmakla beraber, farklı eğilimler sergileyenler de olmuştur. Hepsi de Kalenderi olmakla beraber, bir Baba Tahir-i Uryan ile bir Fâhrü'd-Din-i Irak-i, bir Şems-i Tebrizi ile bir Otman Baba, birbirlerinden oldukça değişik şahsiyetlere ve değerlendirmelere sahiplerdir. Hepsinde görülen ortak zihniyet, dünyevi olan her şeyi arkaya atmak, yalnız ilâhî aşkı önemseyerek İslami emir ve kaideleri bu açıdan değerlendirmektir. Bu ortak zihniyet kendi karakterleri ve yetiştikleri kültür ortamları çerçevesinde oluşmaktadır. Onun için Şems-i Tebrizî'de çok ince ve estetik bir görünüm alan Kalenderi felsefe, Otman Baba'da bize oldukça kaba ve tuhaf gelen bir biçime bürünebilmektedir.

Temelde aynı zihniyete dayanan Kalenderiliğin bu dünyayı umursamayan, ona ihtiyaç duymaktan olabildiğince kaçan, toplum düzenini protesto eden bir tavrı mevcuttur²⁴.

Kalenderi Şeyhleri

Ebû Ahmed-i Abdal-i Çiştî, Herat, XI. Yüzyıl
Baba Tahir-i Uryan, Hemedan, XI. Yüzyıl
Ebû Saîd-i Ebu'l Hayr, Hâveran, XI. Yüzyıl
Baba Câfer, Hemedan, XI. Yüzyıl
Baba Hemşâ, Hemedan, XI. Yüzyıl
Mâşûk-ı Tûsî, XI. Yüzyıl
Emir Ali Abû, XI. Yüzyıl
Şeyhü'l-İslam Ahmed-i Câmî-i Nâmikî, XII. Yüzyıl
Derviş-i Ahû-pûş, XII. Yüzyıl
Şeyh Kutbu'd-Dîn Haydar, Zave, XIII. Yüzyıl
Evhadü'd-Dîn-i Kirmanî, Kirman, XIII. Yüzyıl
Ebûbekr-i Niksârî, Konya, XIII. Yüzyıl

görünüştür. Bu nedenle güzeli seven tanrıyı, tanrıyı seven güzeli sever. Eyüboğlu, a.g.e, s.350

24 Ocak, a.g.e, s.5

Hacı Mübarek-i Haydarî, Konya, XIII. Yüzyıl
Şeyh Baba-yı Merendî, Konya, XIII. Yüzyıl
Aybek Baba, Amasya, XIII. Yüzyıl
Barak Baba, Tokat, XIII. Yüzyıl
Fahru'd-Din-i Irakî, Tokat, XIII. Yüzyıl
Şems-i Tebrizî, Konya, XIII. Yüzyıl
Şah Nimetullâh-ı Veli, Mahan, XV. Yüzyıl

Kalenderi Cemaatleri

Tapdukiler
Barakiler
İbrahim Hacıları
Geyüklü Cemaati
Uryan Şucailer
Otman Baba Abdalları
Hacı Bektaş Abdalları
Rum Abdalları
Abdalan-ı Rum
Gaziyan-ı Rum
Ahiyan-ı Rum
Bacıyan-ı Rum
Horasan Erenleri

Kalenderi Zümreleri

Kalenderiyye (Cavlakiyye)
Haydariyye
Harîriyye
Câmiyye
Nîmetullahiyye
Vefiyye
Torlaklar
Işıklar
Şemsîler²⁵.

1.2.2.9. Kübreviyye = Necmettin Kübra ? - 1226²⁶

a) Bahaiyye b) Halvetiyye c) Firdevsiyye
d) Nuriyye e) Rukniyye f) Hemedaniyye g) Nurbahriyye
h) Berzeniyye.

1.2.2.10 Medyeniyye = Ebe Medyen Şuayb Bin el Hüseyin ? - 1197²⁷

25 Ocak, a.g.e, s.248-250

26 Güner, a.g.e, s.35-37

Cebertiyye b) Meymuniyye c) Deccaniyye d) Ulvariyye.

1.2.2.11. Mevleviyye (Mevlevilik)= Mevlana Celaleddin-i Rumi ? - 1273²⁸
Mevlevilik, efendimiz anlamına gelen Mevlânâ diye anılan Belh'li Celâlüddin Muhammed'e nisbet edilen bir tarikattir. Celâlüddin Muhammed, Ahmed Hatîbî oğlu Huseyn Hatîbî'nin oğlu Belh'li Bahâüddün Muhammed Veled'in oğludur. Bahâüddin Veled, "Sultan'ül-Ulemâ - Bilginler Pâdişâhı" diye anılacak kadar bir şöhrete sahiptir²⁹.

1273'te vefat eden Mevlânâ Celalüddin sonra oğlu Sultan Veled başta olmak üzere kendisine uyanlar Çelebi Hüsamüddin'e uymuşlardır. Hüsamüddin 1284'te vefat etmiş, ondan sonra Hacı Bektümür oğlu Şeyh Kerimüddin Mukteda tanınmış, onun vefatından sonra 1292'de Mevlânâ'ya uyanlar Sultan Veled'e tabi olmuşlardır. Sultan Veled, 712 Recep ayının onuncu günü (1312) vefat edip babasının yanına defnedildikten sonra Mevlevilikte celebilik, yani Mevlânâ soyundan birinin Pîr makamına geçmesi ve Mevlânâ'ya uyanların, onu baş tanımları bir gelenek haline gelmiştir³⁰.

Mevlânâ Celaleddin Rûmî'nin sağlığında kurduğu toplantılarda yapılan özel törenlerin, sonradan düzene konması, bir kurum niteliği kazanması Mevlevi tarikatı denen kuruluşu oluşturmuş. Bunu düzenleyen, biçimlendiren, semâ'ı (dönüş) bir özel törene dönüştüren Sultan Veled'tir. Konya'da kurulan Mevlevilik, daha çok varlıklı yörelerde tutunmuş, yoksul bölgelerde ilgi görmemiştir. Mevlânâ'nın düşünceleri dışında önemli bir yeniliği, gelişimi yoktur. Yapılan törenlerde, onun sağlığında uygulananların kurumlaşmasından öteye geçmez. Mevlevilik genellikle Batı Anadolu, İstanbul ve Rumeli yörelerinde tutunmuş, Karadeniz kıyılarına, Doğu Anadolu'ya pek uzanamamış, oralarda büyük bir etki gösterememiştir. Bu da onun yapısından, toplum anlayışından çok, özel bir ilgi alanı oluşturan insan ilişkilerinden dolayıdır.

Mevlevilik, Divan şiiri üzerinde derin iz bırakmış, onun gelişmesine, varsıllaşmasına olanak sağlamıştır. Böyle bir etki Bektaşilik'le Hurufilik'te de görülür. Padişahlardan III. Selim bu kuruma büyük ilgi duymuş, bir söylentiye göre tarikata girmiştir. Kırsal kesime giremeyen Mevlevilik, halk şiirine yabancı kalmıştır. Bu kuruluştan yetişenler arasında, Osmanlı

27 Güner, a.g.e, s.35-37

28 Güner, a.g.e, s.35-37

29 Gölpınarlı, a.g.e, s.279

30 Gölpınarlı, a.g.e, s.283

sanatının doruğunu oluşturan büyük ozanlar, müzikçiler, ressamalar, yazarlar, hattatlar vardır. İtri Dede, Şeyh Galib gibi.³¹

1.2.2.12. Nakşibendiyye = Bahauddin Muhammed bin Muhammed el Buhari ? - 1398³²

Ahrariyye b) Naciyye c) Kasaniyye d) Muradiyye
e) Mazhariyye f) Melamiyye-i Nuriyye g) Camiyye h) Halidiyye.

1.2.2.13. Redeviyye = Ebu'l Abbas Ahmet bin Ali el Bedevi ? – 1276³³

Semaviyye b) Mefbuliyye c) Halebiyye d) Beyyumiyye
e) Merzukiyye f) Sutuhiyye g) Ulvariyye.

1.2.2.14. Rifaiyye = Ahmet Rifai ? - 1183³⁴

Hariciyye b) Keyaliyye c) Sayyadiyye d) Aziziyye
e) Cendelliyye f) Aklaniye g) Kenaniye h) Faliyye
ı) Vasitiyye m) Cebertiyye n) Zeyniyye o) Nuriyye
ö) Mağrifiyye.

500 (1106) yada 512 de (1118) Bara köylüklerinden birinde doğan Ahmed bin Aliyy'ir-Rifaî, dayısı Mansur a intisap etmiş, onun vefatından sonra, Ümmüubeyde de yerleşmiştir³⁵. Umm Abidada ölmüştür³⁶. Kendisine uyanlara Rifaî, kurduğu yola Rifaîyye denmiştir³⁷.

Ahmed Rifaî, Mansur'dan "hırka" giydikten sonra, dayısının da etkisiyle, geniş bir ün sağlamış, çevresinde toplananların sayısı günden güne artmıştır. Düzenlediği özel toplantılarda, çevresini saranlara düşüncelerini aşılarmıştır. Kur'ân'dan, hadislerden kaynaklanan yeni - bir kurum oluşturma'nın gereğini savunmuştur. Kısa bir süre içinde, dayısının da yardımlarıyla "Rifaîye/Rifailik" adıyla bilinen tarikat kurulmuştur. Ahmed Rifaî'nin koyu sunni bir çevrede yetişmesine karşılık kurduğu tarikatta ateşin

31 Eyüboğlu, a.g.e, s.219. Mevlana'ya, intisap edenlerin bıyık, sakal, kaş ve saçlarından, makasla biraz kesilir, hilâfet verilenlere de ferecî ve bugün hırka denen geniş kollu, yakasız, önü açık giysi giydirilir, halkı aydınlatmasına bir sembol olarak چراغ verilirdi. Kıl kesmek, Kalenderiliğin çâr-dârb tıraşından geçmişti; ferecî giydirmek de, tarikatlerden Fütüvvet yoluna geçmiş bir gelenektir. Tennûre denen ve semâ'ederken etekleri açılan, üst tarafı bele kadar dar, önü açık, kolsuz, belden aşağı kısmı geniş giysiyle, onun üstüne giyilen yakasız, önü açık, dar ve bele kadar gelen, gömlek(destegal), tennûrenin üstüne kuşanılan, destegülün bir yanını da tutan kuşak da (elifi nemed), Kalenderîlerden ve Fütüvvet ehlinde geçmedir. Gölpınarlı, a.g.e, s.284

32 Güner, a.g.e, s.35-37

33 Güner, a.g.e, s.35-37

34 Güner, a.g.e, s.35-37

35 Gölpınarlı, a.g.e, s.194

36 Eyüboğlu, a.g.e, s.239

37 Gölpınarlı, a.g.e, s.194

önemli bir yer alması, az da olsa, eski İran çoktanrıçılığından, özellikle Zerdüşt inançlarından etkilendiğini göstermektedir. Öte yandan ilkçağ Anadolu dinlerinde “ateş” kutsal bir varlık sayılır³⁸.

Rifaîler, Ahmed’ür-Rifai’den hemen sonra, ateşle oynamak, ateşte kızdırılmış yassı ve ince ucu olan demir şişlerin yassı yerlerini yalamak (bunlara gül denir), vücutlarının bazı yerlerine, mesela omuz boşluklarına, yanaklarına şiş saplamak, ateşte kızdırılmış saçtan yapılmış serpuşu başlarına giymek, kılıcın keskin yerine basmak, yılan ve akreplerle oynamak gibi “burhan-kesin delil” dedikleri tuhaf adetleri, “Ya Selâm” adını zikrederken icra etmek, bunların özelliklerindendir. Ahmed’ür-Rifai’nin cinleri, yırtıcı ve zehirli hayvanları teshir ettiğine inanırlar. Bu yüzden şeriatçılar bunları hoş görmedikleri gibi Melâmet erbabı da bunları, hiçbir işe yaramaz birer oyun olarak nitelemişlerdir³⁹.

1.2.2.15. Sadiyye = Saduddin bin Musa el Cebbai eş Şeybani ? - 1301⁴⁰

a) Tağlebiyye b) Vefaniyye c) Aciziyye d) Selamiyye.

1.2.2.16. Şazeliyye = Ebul Hasan El Mağribi ?- 1256⁴¹

Dussukiyye b) Ahmediyye c) Vefaiyye d) Kuzukiyye
e) Hanafiyye f) Cezuliyye g) Gaziyye h) İseviyye i) Nasıriyye
m) İlmiyye n) Mustariyye o) Afifiyye.

1.2.2.17. Yeseviyye = Ahmet Yesevi ? - 1166⁴²

38 Eyüboğlu, a.g.e, s.239

39 Mevlânâ, Konya’ya, Seydi Tacüddin bin Seydi Ahmed’ür-Rifai ile gelen, ateşe giren kızgın demiri yalayan, yılan yiyen, kaynar yağla abdest alan, kamçıdan damlatan Rifaîleri seyretmek için Karatay’ın medresesine izinsiz giden zevcesine darılmış, onların bu hareketini hoş görmemiştir. Bunu anlatan Eflâkî, Peygamberlerin uğradıkları derdin, vahyin gelmemesi, erenlerin uğradıkları musibetin de, kendilerinden keramet zahir olmasıdır dendiğini nakleder. Gene Eflâkî’den ve İbn’i Batûta’dan anlıyoruz ki o zamanlar, Anadolu’da Rifaîler vardır ve bunlara “Ahmedîler” denilmektedir. Gölpınarlı, a.g.e, s.196

40 Güner, a.g.e, s.35-37

41 Güner, a.g.e, s.35-37

42 Güner, a.g.e, s.35-37

1.3. Fütüvvet

Fütüvvet sözcüğü Arapça'dır. Tekil olarak "feta" delikanlı, yiğit, eliaçık, gözüpek, iyi huylu kişi; çoğul olarak "fityan" biçiminde geçer⁴³. Kahramanlık, hak ve hukuka riayet etmek, fazilet icaplarını yerine getirmek, güzel huylu, feragat sahibi olmak, malıyla ve gücüyle başkalarına yardıma koşmak, bağışlayıcı olmak ve nihayet Allah yolunda nefsinin hakir tutmak gibi anlamlar taşır⁴⁴. Fütüvvetname, fütüvvetten söz eden eser demektir⁴⁵. Fütüvvet kelimesinin manası, bir taraftan hakiki bir feta'dan beklenen "cömertlik, mürüvvet, asalet" gibi faziletleri içeren ahlâki, diğer taraftan, faziletlerin icabını yerine getirmeyi vazife edinmiş aynı fikirde genç adamların (Fityan) teşkil ettikleri birlikler olmaları suretiyle sosyal bakımdan "delikanlılar birliği, gençler birliği, korporasyon" gibi özelliklere kavuşmuştur⁴⁶.

Kur'an'da, Enbiya suresinin, 60. Ayetinde; İbrahim Peygamberin Tanrı'nın birliğine inanıp putları kırmak suretiyle azgın Nemrud'a karşı yiğitlik ve mertlik göstermesi dolayısıyla Fütüvve: eli açık, yiğitlik, gözüpeklik, başkasına yardım edicilik yani olgun kişi delikanlı anlamında kullanılmıştır. Kelime, Yusuf Suresinin 30. ve Kehf Suresinin 60-63. Ayetlerinde köle anlamında kullanılmıştır. İmam Kuşeyri (986-1072), kendi adı ile anılan "Kuşeyri Risalesi"ndeki fütüvvet bölümünde "Onlar Rablarına iman etmiş gençler (fetalar) idiler. "Biz onların doğru yolda gitme yeteneklerini artırdık" Kehf suresinin 13. Ayeti ile başlayan fütüvvetin tariflerini şöyle sıralıyor: "Fütüvvetin aslı, kişinin, başkasının işinde olması ve onların işini güdüp gözetmesidir"⁴⁷.

Kur'an'da Fatâ kelimesi, ahlâki bakımdan herhangi bir şekilde kıymetlendirilmeden, yalnız temel manası olan "genç adam" olarak geçmektedir. Arap şiirinde ise Fatâ kelimesiyle, ideal olarak zihninde yaşattığı "asil ve tam manasıyla insan" kastedilmektedir⁴⁸.

Birlik şeklindeki Futuvva'nın kökleri daha ziyade eski, Müslüman Araplar tarafından fethedilen kültür memleketlerinde aranmalıdır. Bu kökleri, Doğu Roma'nın ve aynı zamanda Sasani devletinin şehirlerinde bulunan antik birlik teşkilâtlarında aramak mümkündür⁴⁹.

43 Neşet Çağatay, *Ahilik Nedir?*, Ankara 1990, s.4

44 Mikail Bayram, "Ahi Evran Kimdir? Gerçek Şahsiyeti ve Eserleri", *Türk Kültürü*, İstanbul 1982, s.11-12

45 Çağatay, a.g.e, s.4

46 Taeschner, a.g.e, s.4

47 Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1989, s.2

48 Taeschner, a.g.e, s.43

49 Futuvva Teşkilâtı, Sasani İmparatorluğunun başşehri Ktesiphon (Madâ'in)'de başlamış olmalıdır. Ali Bin Ebu Talib'in yanında, Peygamber'in en yakın dost muhitine mensup olmasının yanı sıra, Peygamber'in Berberi ve Futuvva zincirlerinin (Silsile) kendisine icra edildiği İran asıllı Salmân Al- Fârisi'nin Futuvva mensupları tarafından en çok hürmet edilen

Futuvva'nın düşünce ve sosyal temelleri Abbasi halifesi Nasır Li-Dinillah (H. 575-662 / M. 1180-1225) döneminde oluşturulmuştur. Nâsır, halife olduktan birkaç yıl sonra, (H. 578 / M. 1182-83'de) Libas Al-Futuvva'yı giymiş, yani kendisini Futuvva'ya dahil ettirmiştir. Bu merasimi o zamanın sufi şeyhi Abd Al-Cabbar bin Yusuf bin Salih Al-Bâğdâdî (ölümü H. 583 / M. 1187) icra etmiştir⁵⁰.

Halifenin kendisini bir sufi şeyhi marifetiyle Futuvva'ya sokması Futuvva'nın sufilikten etkilenen kanadının önem kazanmasına yardım etmiştir. Bu suretle Futuvva, bütünüyle sufi tesiri altına girmiştir. Halife kendi şahsında oluşan bu yeni Futuvva'yı İslam dünyasının bütün ülkelerinde yaymaya çalışmış; bir çok hükümdarı kendisinden Fütüvvet şalvarı almaya teşvik etmiştir⁵¹. Fütüvvet ülküsünü topluma benimsetmek için sık sık göz alıcı üniformalı (Fütüvvet Libası) maiyetinin katıldığı merasimler düzenlemiştir⁵².

Futuvva'da tarikata giriş merasimine büyük bir değer verilmektedir. Giriş merasimi iki kademedeyi gerçekleştirmektedir. Herhangi bir genç, birliğe girmeyi arzu ettiği takdirde kendisini tecrübe için kabul edecek bir asli üyeye müracaat etmek zorundaydı. Buna "tâlib", ustasına "matlûb" denilirdi. Tecrübe devresinin bitiminden sonra "talib" birliğe dahil edilmekteydi⁵³.

Halife Nasır siyasi amaçlarına ve Futuvva teşkilatında istediği değişikliklere ulaşmak konusunda sarayın din alimi büyük şeyh Şihab Ad-Din Ebu. Hafs bin Muhammed as-Suhravardi (H. 539-632 / M. 1145-1228)'den yardım görmüştür. Suhravardi eserlerinde, hilafet, sufilik ve Futuvva'nın birbirinden ayrılmaz unsurlar olduklarını buna göre Futuvva'nın sufiliğin bir bölümünü oluşturduğuna, sufiliğin ise hilafete bağlı olduğuna dair bir görüş ortaya koymuştur⁵⁴.

Halifenin saraya bağlı Futuvva şeklinin de Anadolu'ya girmiş olduğunu İbn-i Bibi'den, Selçuklu Sultanı I. Keykavus'un (H. 612 / M. 1215-16) kendi müracaatı üzerine halife Nasır'dan Libas al- Futuvva aldığını anlamaktayız. I. Alaeddin Keykubat zamanında (1220-37) Nasır'ın dini müşaviri Suhravardi elçi olarak Konya'ya gelmiştir⁵⁵.

kişi olması dikkat çekicidir. Salmân-pâk adıyla anılan Salman Al- Fârisî'nin türbesinin bugün bile özellikle Şîî'ler tarafından çok ziyaret edilen bir yer olduğu belirtilmektedir. Taeschner, a.g.e, s.11-12

50 Taeschner, a.g.e, s.12

51 Taeschner, a.g.e, s.12

52 Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahilik Teşkilatı*, Konya 1991, s. 25

53 Taeschner, a.g.e, s.14

54 Taeschner, a.g.e, s.13

55 Taeschner, a.g.e, s.18

Suhrevardi, daha önce fütüvvete girmiş bulunan, Halife Nasır'ın kızıyla evli I. İzzeddin Keykavus gibi, I. Alaaddin Keykubad'a fütüvvet şalvarı giydirerek, fütüvvete sokar⁵⁶.

Hilafet müessesesinin Futuvva yardımıyla sun'i bir şekilde canlandırılması 1258 yılında Cengiz Han'ın torunu Hulâgu'nun Bağdad'ı zaptı ile kanlı bir şekilde son bulmuş, yeni yeni yükselmeye başlayan Futuvva teşkilatı bu darbeden zarar görmüştür⁵⁷.

Futuvva esnaflıkla birleşmek ve bu suretle loncaların nizam prensibi haline gelmek suretiyle başka şekiller almıştır. Futuvva'nın özellikle Selçuklu Anadolu'sunda, şehirlerin zanaat erbabı arasında, "Ahi" kelimesiyle adlandırıldığı görülmektedir. Bundan dolayı, Anadolu'nun bu kendine mahsus Futuvva şekli "Ahilik" olarak adlandırılmaktadır⁵⁸.

1.4. Ayyarlar

İslam dünyasının hemen her yerinde, şehirlerde 9. y.y.'dan itibaren halk arasında karışıklık çıkaran, kundakçılık yapan çoğunlukla işsiz güçsüz kimselerden oluşan bir örgütlenme hareketi başlar. Her birinin ayrı adları olan bu guruplar bazı dönemlerde milis güçleri oluşturarak faydalı işler yapmışlardır. Aralarında mezhep birliği olmayan bu insanlar arasına zamanla Şii, İsmaili ve heterodoks mezhepli kişiler de girmiştir.⁵⁹ Bu insanlar din uğrunda savaşan mücahitlerdir. Amaçları, mevcut devlet nizamına aldırış etmeden, zor kullanmak suretiyle, gerek dünyevi refahı temin eden değerlerin dağıtımında ve gerekse devlet organlarının haksız icraatına karşı harekette, denge temin eden bir çeşit hak korumaktır. Bunlar bu suretle ulema sınıfının hâkim olduğu kamuoyu ile ters düşmüşler ve bu yüzden ağır surette itham edilerek "serseri, eşkiya" manasında Ayyârûn, farsça: Ayyârân şeklinde adlandırılmışlardır⁶⁰.

Ayyârûn zaman zaman iktidarı ele geçirmeye muvaffak olmuştur. Ancak Ayyarun idaresi kısa sürede tedhiş karakteri aldığı ve durumu daha fazla kötüleştirdiğini belirtmektedir. Ayyârûn isyanları en sık olarak Hilâfet'in başşehri Bağdad için olmaktadır⁶¹. İbn al-Asir'e göre Ayyârûn 1135-1144 yılları arasında Bağdatta bir anarşi rejimi kurmaya muvaffak olmuştur⁶².

56 Çağatay, a.g.e, s.20

57 Taeschner, a.g.e, s.16

58 Taeschner, a.g.e, s.17

59 Çağatay, a.g.e, s.5-6

60 Taeschner, a.g.e, s.9

61 Taeschner, a.g.e, s.9

62 Taeschner, a.g.e, s.11

1.5. Ahilik

Ahi kelimesi Arapça da “Kardeşim” anlamını taşımasına rağmen 13. yüzyıldan itibaren Anadolu’da yaygınlaşan bir kurumun üyelerine verilen özel ad olmuştur. Türkçe’de, eli açık, konuksever ve yiğit anlamına gelen “Ahi” kelimesi ile anlam benzeyişi içindedir⁶³. Anadolu’da bu kelime Farsça çoğul eki ile çoğul kılınarak “Ahiyan” (Ahiler) şeklinde de kullanılmıştır⁶⁴.

Kurum olarak ele alındığında Ahilik 12. yüzyıldan başlayarak gelişen, Abbasi halifesi Nasır Li-Dinillah (1180-1225) devrinin büyük mutasavvıfı Şahabeddin Abu Hafs Ömer Al-Sühreverdi’nin yazdığı “Fütüvvetname” ile kurallaşan Fütüvvet örgütünün Türklerin Anadolu’da biçimlendirdiği bir örgüt olduğu açıkça görülmektedir⁶⁵.

Ahi töre ve törenlerini, örgüte giriş kurallarını kapsayan Ahi yönetmeliği niteliğindeki eserlere son zamanlara dek “fütüvvetname” adı verilmiştir. Ahilikten önceki fütüvvetnameler de nitelikleri anlatılan fütüvvetçilik, daha çok kişisel erdemlere ve askeri niteliklere önem verdiği halde Ahilik, ilk sıralarda yani 13. yüzyıl başlarında Osmanlıların askeri ve yönetim kurumlarını düzene sokmasına dek hem esnaf ve sanatkarlar korporasyonu gibi, hem de devlet askeri güçleri yanında, Abbasiler yönetimindeki fütüvvetçiler gibi onlara yardımcı olarak görev yapmış bir kuruluştur⁶⁶.

Ahilik fütüvvetin gelişmiş bir biçimi değildir. Ahiler fütüvvetnamelerde yazılı ahlak ve iyi toplum kurallarını benimsemiş kişiler olmalarına rağmen bir sanat ve meslek sahibi olmayan kişi fütüvvet ehli olabilmekte, ancak ahi olamamaktadır⁶⁷.

Başlangıçta büyük sanat gerektiren zanaatler Hristiyanların elindeydi. Ressamlar, mimarlar Rum ya da Ermeni, hattatlar ise İranlıydılar⁶⁸.

Bir yandan yerli ustalar karşısında kendini koruma duygusu, kişisel mal güvenliği için duyulan endişe, öte yandan savaş aletleri ve anıtsal yapılar (cami vs.) için karmaşık zanaat işleri, zanaatçileri birleşmeye zorluyordu. Böylelikle loncalar erken dönemlerde oluştu⁶⁹.

Zanaatçılar başlangıçta Mevleviler yönünde eğilim gösteriyorlardı. Hatta C. Rumi’ye başvurarak iş verenlerden şikayetçi bile oldular. C. Rumi’nin sağlığında toplantılarında aşağı tabaka insanları ve zanaatçılar ağır

63 Çağatay, a.g.e, s.52

64 Bayram,a.g.e, s.3

65 Claude Cahen, *Osmanlıdan Önce Anadolu’da Türkler*, çev. Yıldız Moran, İstanbul 1984, s.195

66 Çağatay, a.g.e, s.2

67 Neşet Çağatay, *Ahilik Nedir?*, Ankara 1990, s.27

68 V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 1993, s.188

69 Gordlevski, a.g.e, s.190

basıyordu. Bilgi sahibi saygıdeğer insanlar ise bu toplantılardan uzak kalıyordu. Feodal Ermeniler ve zenginler de bu toplantılara katılarak çoğaldılar. İran kültürüne verilen önem nedeniyle Türkleri aşağılamaya başladıklarında zanaatçıları da kendilerinden uzaklaştırmış oldular⁷⁰.

Alaeddin Keykubad zanaatle uğraşır, yay imâl eder, dülgerlikten anlar, süsleme resimler çizer, saraçlıkla uğraşır, bıçak imâl ederdi. Döneminde zanaatçılar şehirlere yerleşmekteydiler. Hem ham maddenin rahatça bulunuyor olması, hem ürettiklerini daha kolay pazarlıyor olmaları onları şehirlere çekiyordu. Giderek zanaatçı ustalar arasında yan spekülâtör satıcı tipleri biçimlenir⁷¹. Devlet yönetimi de ekonominin canlanabilmesi için zanaatçıları şehre toplamaya çalışmaktaydı. Bu esnada yerli zanaatçiler de ustalıklarını sürdürmekteydiler⁷².

Bir sınıf olarak şehirlerde zanaatkar dernekleri oluşmaya başlar. Bunlar şehirlerin en kalabalık nüfusunu oluşturuyorlardı. Şehirlerde ticari sermaye zanaatkar sayısını artıran önemli bir sebeptir. Zanaatçılar ayrı ayrı loncalar halinde örgütlenmekteydiler. Düzenli hiyerarşik yapılarıyla bu kuruluşlar mesleki işler hakkında karar verir, lonca-devlet ilişkilerini düzenler, ücretleri belirlerlerdi. Fütüvvetin örgütlenmesiyle zanaatkar loncaları iç içe girdi, ayrı ayrı başları (Ahi) bulunan çeşitli topluluklardan meydana gelen bu örgütlenme, özellikle büyük şehirlerde çok güçlendi. Anadolu'da Ahiler topluluğu şehirli bir oluşum niteliği kazandı⁷³.

XIII. yüzyılın ilk yansında zanaatçı örgütleri olan Ahilik henüz zayıftı. Aynı yüzyılda bireysel nitelikte protestolarına rastlanırsa da onların toplumsal-siyasal kişilikleri XIV. yüzyılda ortaya çıkar⁷⁴.

Ahiliğin başlıca özelliği yalnız Türkler arasında varlığını sürdürmesi, Ali'ye bağlanması, dahası alevi bir kuruluş olmasıdır⁷⁵. Örgüte girmesi uygun görülen kimseye, belli bir törenle kuşak (Şed) bağlanır. Bunun anlamı örgüt üyesi olmak ve onun kurallanna uyup yasalarına bağlanmak demektir.

Ahilikte dinsizlerin, dedikoducuların, falcıların, yıldızlara bakarak geleceği bildirmek isteyenlerin, hamam tellaklarının, dellalların, pişekârların (bir işte öncülük, açıklayıcılık edenler), kasapların, cerrahların, alemdarların, beddua edenlerin, hırsızların (bir nesneyi değerinden yüksek fiatla satanların) yeri yoktur.

70 Gordlevski, a.g.e, s.192

71 Gordlevski, a.g.e, s.185

72 Gordlevski, a.g.e, s.187

73 S. Yerasimos, *Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, 1996, s.131-132

74 Gordlevski, a.g.e, s.183

75 Eyüboğlu, a.g.e, s.156

Ahi olabilmek için şeriat, tarikat ve marifet gibi üç alanda bilgili olmak gerekir. Kuşak ancak bundan sonra bağlanır, onun da 12 koşulu bulunmaktadır⁷⁶.

Ahilikte eğitim-öğretim uygulamaya dayanır. Belli bir amaca yöneliktir ve üç dalda verilir: 1-Bilgi edinmek için uygulanan 2-İş alanında yetişmek için sürdürülen 3-Savaş gereksinimlerini karşılayacak nitelikte eğitim.

Bu örgüte giren gencin Ahi ocağında (zaviye) bir ustası, bir yol atası, iki de yol kardeşi olurdu. Öğrenim iki aşamalıydı. İlk aşamada okuyup yazma, matematik, türkçe, tarih, kur'an, fütüvvetname; İkinci aşamada yazın, yaşam öyküleri, tasavvuf, arapça, farsça, müzik, oyun öğretilirdi. Daha sonra ise askeri eğitim başlardı. Ata binmek, kılınç, kargı, ok kullanmak gibi⁷⁷.

Ahilikte işlerin öncüleri birer peygamberdi, bu nedenle her iş kutsal bir eylemdi. Adem-tarımcı; Şid-hallac; İdris-terzi, Nuh-marangoz; Hud-tacir; Salih-deveci; İbrahim-sütcü; İsmail-avcı; İshak-çoban; Yusuf-saatçi; Musa-çoban; Zülküf-ekmekçi; Lut-tarihçi; Üzeyir-bağcı; İlyas-çulhacı; Davud-zırhçı; Lokman-hekim; Yunus-balıkçı; İsa-gezgini; Hz.Muhammed-tacir⁷⁸.

Ahiliğin Anadolu'da kurumlaşmasında en çok emeği geçen kişi, Ahi Evran Şeyh Nasırüddin Ebü'l Hekayık bin Mahmut bin Ahmet el Hoyi'dir (1172-1262)⁷⁹. Ahi Evran önce kendi sanatı olan dericiliği teşkilatlandırarak diğer esnaf ve sanatkarlara öncülük etmiş, kol gücü ve alın teri ile geçinenlerin haklarını ve ürettiklerini güvence altına almayı prensiplerinin başına koymuştur⁸⁰.

Ahilik, Ahi Evran'dan itibaren hayata ve sanata hakim olan disiplinli bir esnaf örgütüdür. Teşkilatın kurulup yayılması I. Alaeddin Keykubad devrinde olmaktadır⁸¹. Ahiler başlangıçta saray muhafızlığına bireysel olarak giriyorlardı. Zaten Anadolu'ya başkanları yönetiminde savaşçı gaziler olarak, ganimet ve ün kazanmak amacıyla geliyorlardı. I. Alaeddin Keykubad obruk'a girdiğinde, yani Konya bölge sınırını 1219'da geçtiğinde kendisini fityanlar, ahiler (muhafızlar) ve yiğitler karşılar⁸².

Ahi pirleri arasında, büyük peygamberler, dört halife, dört mezhep imamı, Suhrevardi, Attar, Mevlâna ve Şems de vardır. Bu yönüyle de

76 Eyüboğlu, a.g.e, s.157

77 Eyüboğlu, a.g.e, s.159-160

78 Eyüboğlu, a.g.e, s.160

79 Bayram, a.g.m, s.521

80 Halime Doğru, XVI. yy. Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri, Ankara 1991, s.10

81 Yaşar Çalışkan- M.Lütfi İkiz, Kültür, Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik, Ankara 1993, s.9

82 Gordlevski, a.g.e, s.194

tarikatlardan farklı olarak bütün Müslümanları bünyesinde toplayan, birleştirici bir kuvvettir⁸³.

Her zanaat erbabının meslek derneği de sayılan bu korporasyonların idaresinde, zanaatçıların içinde en dürüst ve hürmete değer olan, herhalde yaşça da ileri bulunan bir üstad derneğin reisi olup kendisine “Ahi” deniyordu. Şehrin iktisadi hayatında rolü en üstün olan zanaat derneğinin şeyhi, diğer bütün “Ahi”lerden üstün olarak “Ahi Baba” kabul olunmaktaydı⁸⁴.

13. yüzyılda Moğolların önünden kaçıp gelen Türkmenler ve kent halkları dönmek için, her türlü zorluğa katlanmaya hazırı. Bu görüşü paylaşan binlerce göçmen bunu kolaylaştırmak üzere dayanışma ve yardımlaşma içine girdi. Önce gelenler, tüm olumsuzluklara rağmen iş yerlerini yeni gelenler ile paylaştılar⁸⁵.

Barınma problemlerini çözdükten sonra esnaf ve sanatkarlar yerli ustalarla rekabet edebilmek için, yeni yetişecek ustalara özen göstermek ve ciddi bir mesleki eğitim sağlamaya önem vermişlerdir⁸⁶. Türklerin yanında serbest cemaatler halinde yaşayan Hristiyan ahali arasında zanaat sahibi olanlar, esnaflık kaidelerine uygun olarak çalışmalarına rağmen, din ayrılığı engel olduğundan “Ahi Tekkelerine” alınmamaktaydılar⁸⁷.

Ahilikte eğitim yamaklıktan başlar. İki yıl süren bu eğitimle okuma, yazma, dini ve ilmi bilgilerin öğretilmesinden başka güzel yazma ve musiki dersleri verilirdi⁸⁸.

Yamaklıktan sonra çıraklık aşaması mesleğe göre değişmekle birlikte, genellikle binbir gün sürmekte ve bu dönemde çırak, sanatı ile ilgili bilgiler edinerek ustası ile sıkı sıkıya bir bağ içerisine girmekteydi⁸⁹.

Çıraklık aşamasından sonra, sınav ile geline ve üç yıl süren kalfalık döneminde; kılıç kullanma, ata binme, atıcılık gibi sportif ve askeri bir eğitim görülmektedir. Eğitim sonunda kalfa kendi emeği ile hazırladığı bir eseri meclise sunup, ustalar tarafından beğenilirse ustalığa yükselirdi⁹⁰. İşbaşı eğitimi bedestenlerde, iş dışı eğitim ise zaviyelerde verilmekteydi⁹¹.

83 Çalışkan- İkiz, a.g.e, s.8

84 Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi I-II, İstanbul 1995, s.16

85 Doğru, a.g.e, s.10

86 Doğru, a.g.e, s.11

87 Akdağ, a.g.e, s.17

88 Sabahattin Gülül, Ahi Birlikleri, İstanbul 1977, s.108, Ekinci, Ahilik ve Meslek Eğitimi, İstanbul 1989, s.91-95, Adnan Gülerman - Sevdâ Taştekil, Ahi Teşkilatının Türk Topluluğun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri, Ankara 1993, s.63

89 Ekinci, a.g.e, s.95, Gülerman - Taştekil, a.g.e, s.63, Çalışkan-İkiz, a.g.e, s.47

90 Mithat Gürata, Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar, Ankara 1975, s.8, Ekinci, a.g.e, s.97

91 Refik Soykut, Orta Yol Ahilik, Ankara 1971, s.100

Ahilik ekonomik açıdan rasyonel bir üretim düzeninin kurulmasına, hammadde temininde karşılaşılan sorunların çözülmesine ve üretilen malların aracı devreye girmeden tüketiciye ulaşmasına yardımcı olmuştur⁹². Üretilen eşya sadece imalatçı kârı üzerinden satılır, aracı kârı konulmazdı⁹³.

Ahiler kazandıkları paralardan bir kısmını tekke ihtiyaçlarını karşılamak için verirlerdi⁹⁴. Sermaye artırımını, aşırı kazanç arzusu Ahilikte kesin olarak yasaklanmıştır⁹⁵.

Ahilerin kazandıkları paralardan bir kısmını verdikleri Orta sandığın sermayesi; teberrular (Ahi Esnafı) çıraklıktan kalfalığa geçen ve kalfalıktan ustalığa yükselenlerin ustalara verdikleri paralar, muayyen zamanlarda esnaftan alınan aidat ve her malın satışından alınan yüzdelerden meydana gelirdi⁹⁶.

Ahiler Anadolu-Türk toplumunun yerleşik hayata geçtiği ve İslâmi değerlerle karşılaştığı bir sırada ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu birliklere egemen dini eğilimlerin Şamanist değerlere karışmış olduğundan söz edilebilir⁹⁷. Bu birliklerin bir yandan Şamanist değerlere ve Şii, Batını görüşlere, diğer yandan İslam ideolojisine dayanmış olması karmaşık bir durum yaratmıştır. Ancak bu çelişki sadece Ahiliğin ilk dönemlerinde yaşanmış, daha sonraları bu birlikler esnaf ve sanatkâr birlikleri haline gelerek, dini fonksiyonlar geri plana itilmiştir⁹⁸.

Ahiliğe esnaf ve sanatkârlardan her tarikata mensup kimse girebilir ve törenlerine her tarikattan resmi yada yarı resmi herkes katılabilirdi. Ahilik bu yönü ile tarikatlardan farklı olarak bütün Müslümanları bünyesinde toplayan birleştirici bir kuvvettir⁹⁹.

Örgüte girmesi uygun olan kimseye belli bir törenle kuşak bağlanırdı. Bu, ahilik kurallarına uyup, yasalarına bağlanmak anlamındadır. Ahilikte dinsiz, dedikoducu, falcı, tellak, kasap, cerrah ve hırsızlara kuşak bağlanmaz.

Ahilik sosyal ve ticari hayatı olumlu yönde etkileyerek esnaf ve sanatkârın temiz, ahlaklı ve yardımsever kişiler haline gelmesine yol açmıştır¹⁰⁰. Ziyaret ve yaren toplantıları bu konuda yardımcı olmuştur.

92 Gülerman - Taştekil, a.g.e, s.66

93 Güllülü, a.g.e, s.131

94 Birman Baydar, "Selçuklu Döneminde Ahilik Teşkilatı" , Türk Esnaf ve Sanatkarının Sesi Ahilik Yolu, Sayı. 31, Ankara Eylül 1988, s.15

95 Gülerman - Taştekil, a.g.e, s.50

96 Çalışkan-İkiz, a.g.e, s.35, A.Can Tuncay, Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türk İşçi Sigortaları, Ankara 1953, s.39

97 Soykut, a.g.e, s.91; Güllülü, a.g.e, s.110

98 Güllülü, a.g.e, s.115, Gülerman - Taştekil, a.g.e, s.60

99 Çalışkan- İkiz, a.g.e, s.8

100 Gülerman - Taştekil, a.g.e, s.66

Temel anlayış; dayanışma ihtiyacından doğan birbirini kollamak ve yardımlaşmak, dış etkenlere ve tehlikelere karşı topluca karşı çıkmak. Ahilerde dışa ve içe ait genel ahlak kurallarının belirlenmesinde fütüvvetnamelerin payı bulunmaktadır¹⁰¹.

Ahiler devletin her zaman yanında yer alarak devlet müesseselerinin iyi işlemesine yardımcı olmuşlardır¹⁰². Devletin Milli güvenliğini sağlama görevinde yardımcı olmuşlardır. İhvan (Ahi Reisi) ve fityanlar iç karışıklıkların ve ayaklanmaların bastırılmasında kullanılmıştır¹⁰³.

Selçuklu döneminde hükümdarların izledikleri siyaseti benimsedikleri halde, iç ve sınır bölgelerinde ortaya çıkan karışıklıkların giderilmesinde destek sağlamışlardır¹⁰⁴. Selçuklu idarecileri, iktidar kavgalarında zaman zaman Ahi birliklerini kendi siyasi amaçlarına alet etmişlerdir¹⁰⁵.

Moğol istilasından sonra Anadolu'da merkezi otoritenin etkisini kaybetmesi ve siyasi düzen bozuklukları karşısında, Ahiler kendi şehir ve yakın çevrelerinin güvenliğini sağlamak üzere faaliyet göstermişlerdir¹⁰⁶. Osmanlı devletinin kuruluş döneminde, ilk yöneticilerin çoğunun Ahi olduğu bilinmektedir. Osman Gazi, Orhan Bey, I. Murad ve Alaaddin Paşa buna örnek olarak verilebilir¹⁰⁷. Ahi birlikleri Osmanlı'nın ilk zamanlarında oldukça önemli görevler yerine getirmişlerdir. Fakat Osmanlı devletinin merkezi yönetimi yeterince güçlendikten sonra Ahi birlikleri ve teşkilatının siyasi fonksiyonu ortadan kalkmıştır¹⁰⁸.

Ahilikte zaviye adı verilen toplantı veya konuk evleri yolların güvensiz, taşıma araçlarının ilkel, han ve benzeri konaklama yerlerinin az olduğu bir çevrede çok önemli sosyal görevler yerine getirmiştir. Sosyal açıdan örgütleyici ve öğretici (İşbaşı ve İşdışı eğitim boyutları ile oluşturduğu hiyerarşi çerçevesinde kabul ettiği çalışma şartları ile son derece insancıl ve demokratik esaslara dayalı bir disiplin oluşmuştur¹⁰⁹.

Ahi zaviyelerine şehirlerde, müderris, kadı ve vaizler gibi ileri gelen kişiler giderdi¹¹⁰. Bu kişiler han, hamam yaptırıp zengin vakıflar kurmuşlardır. Ayrıca Ahi birlikleri, evlenme, doğum, hastalık, işsizlik ve

101 Soykut, a.g.e, s.93; Güllülü, a.g.e, s.94

102 Baydar, a.g.m, s.15, Mehmet Genç, "Osmanlı Esnafı ve Devletin İlişkisi", *Ahilik ve Esnaf*, İstanbul 1986, s.113

103 Akdağ, a.g.e, s.18

104 Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul 1971, s.441, Ekinci, a.g.e, s.54

105 Ekinci, a.g.e, s.57

106 Güllülü, a.g.e, s.117

107 Çağatay, a.g.e, s.35

108 Ekinci, a.g.e, s.58

109 Gülerman - Taştekil, a.g.e, s.66

110 Çalışkan - İkiz, a.g.e, s.65

ölüm gibi sosyal risklere karşı üyelerine veya bunların ailelerine ayni ve nakdi yardımlarda bulunan dayanışma sandıkları kurmuşlardır¹¹¹.

Zaviyeler mesleğin ulusu Ahi baba tarafından kuruluyor, devamlılığı ise vakıflarla sağlanıyordu¹¹². Genellikle yerel malzemeyle yapılmış, mimarisine özen gösterilmemiş yapılarıdır. 15. ve 16. yüzyıllarda zaviye terimi giderek kırsal kesime doğru çekilmiştir. Kırsal kesimde köylerde ve yol kavşaklarında bulunan yapılara zaviye denilmeye devam edilmiş, kentlerdeki zaviyeler ise anıtsal yapılar haline gelerek “imaret” adını almıştır.

Ahi zaviyeleri mimari özellik göstermese bile bulunduğu yerde beyaz badanası ve çevresinin ağaçlık, yeşil ve bakımlı hali göze çarpıyordu. Fütüvvetnameler de ahi zaviyelerinin içinin ve dışının beyaz badana yapılması emredilmiştir. Ahilerde her türlü hizmet ortaklaşa yapıldığı halde zaviyede temizlikten sorumlu bir görevli yer almaktadır. Zaviyelerin içi ise ahi babanın varlık durumuna göre tefriş ediliyordu.

Aynı zamanda tasavvufi bir terbiye yeri olan Ahi zaviyeleri 16. yüzyılın başında tarikatlaşma ve siyasete karışma nedeniyle merkezi otoriteye ters düşmüş ve tarikat zaviyeleri gibi bir kısmı kapatılmıştır. Kentlerdeki zaviyeler Kadiri, Nakşibendi, Halveti gibi Sünni tarikatları benimseyerek otorite ile bütünleşmiştir. Kırsal kesimde oturanlar ise Batini tarikatlar ile bütünleşmeyi tercih etmiş onlarla daha kolay iletişim kurabilmişlerdir. 16. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğunda başlayan ekonomik kriz Ahi kurumunu da temelinden sarsmıştır. Avusturya ve İran savaşları, Suhte ve Celali ayaklanmalarının eklenmesi esnaf ve sanatkarların durumunu daha fazla bozmuştur¹¹³.

Zaviyelerin başında bulunan Ahi şeyhlerinin tarikatlaşma ile birlikte mesleğin ulusu olma özelliğini yitirmesi 16. yüzyılın son çeyreğinde mesleğin inceliğini bilmeyen üye sayısında patlama olmasına neden olmuştur¹¹⁴. Ehil olmayan üyelerin mesleğe girmesi, üye sayısının artmasına rağmen hammaddenin artmaması esnaf arasında daha önce olmayan büyük bir rekabetin doğmasına neden olmuştur. Zanaatkarlar arasında birbirlerinin meslek araç gerecine göz dikenler dahi çoğalmıştır. Sınırlı kalan piyasanın çok sayıda esnaf tarafından paylaşılması kuralların dışında çalışan üye sayısını arttırmıştır. Esnaf ile müşteri arasında anlaşmazlık artmış, kolluk

¹¹¹ Baydar, a.g.m, s.15

¹¹² İbn-i Batuta, İbn-i Batuta Seyehatnamesinden Seçmeler, Çev: İsmet Parmaksızoglu, İstanbul 1981, s.195

¹¹³ Gülerman - Taştekil, a.g.e, s.35

¹¹⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.1, Ankara 1961, s.571

güçleri çalışmalara ve çatışmalara sık sık müdahale etmek zorunda kalmıştır¹¹⁵.

16. yüzyıldan sonra geniş sınırlara ulaşan Osmanlı ülkesinde ekonomiye katkıda bulunan gayrimüslim sanat erbabının sayısı artmıştır. Bunların Ahi zaviyelerine girmesinin olanaksız olması yeni bir organizasyon zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Din ayrımı gözetmeden ve eski içeriğinden büyük farkı olamayan yeni organizasyona "gedik" denilmiştir¹¹⁶.

1.6. Bacıyan-ı Rum Teşkilatı

Anadolu Selçukluları devrinin en önemli oluşumlarından biridir. Ne zaman va nasıl kurulduğu, nasıl bir gelişme gösterdiği bugüne kadar konu üzerinde yapılan araştırmalarda tesbit edilerek kesin bir sonuca varılmış değildir¹¹⁷.

Bacıyan-ı Rum terimini ilk kez kullanan Aşık Paşa-Zade, Hacı Bektaş'ın (H. 669 / M. 1271) Bacılara yakınlığından ve bu bacıların ileri gelenlerinden olduğu anlaşılan "Hatun Ana" ya bağlılığından da söz etmekte, Hacı Bektaş'ın gizli ilim ve kerametlerini bu Hatun Ana'ya gösterdiğini, Hacı Bektaş'ın ölümünden sonra onun mezarını da yaptırttığını yazmaktadır¹¹⁸.

Fuat Köprülü, Aşık Paşazade'nin "Bacıyan-ı Rûm" diye adlandırdığı zümre hakkında verdiği bilgileri Bektaşî rivayetlerle ve başka kaynaklarla da teyid ederek, gerçekten Selçuklular zamanında ve Osmanlı Devletinin

115 Halime Doğru, "Ahi Zaviyeleri ve Özellikleri", *Ahilik Haftası* 1:12, 1992, s.12

116 Doğru, a.g.m, 1992, s.12

117 Mikail Bayram, "Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) Hakkında Bazı Yeni Kaynaklar" *X. Türk Tarih Kongresi*, 1986-1991, s.967. Anadolu'da hayatini uzun süre devam ettiren bu zümre sadece cemiyetin bir kesiminin manevi teşkilatlanma ihtiyacını karşılamakla kalmamış, aynı zamanda Bektaşilik ve Ahilikle yakın münasebeti olmuştur. İ. Numan, *Anadolu'nun Fethinden İstanbul'un Fethine Kadar Türk Tekke ve Zaviye Mimarisi Hakkında Bir Araştırma*, Basılmamış Doktora Tezi, 1982, s.43

118 Bayram, a.g.e, s.459, Aşık Paşa-zade, *Tevarih-i Al-i Osman*, Yay. N.Atsız, İstanbul 1949, s.205 "Menakıb-i Evhadu'd-Din-i Kirmani" de Bacı teşkilatının bilinen ilk lideri Fatma Bacı hakkında verilen bilgilerin ışığında, Anadolu Bacıları Teşkilatının mahiyetini aydınlatılmış olmaktadır. Eserinde adını vermiyen bu yazar, eserini kaleme aldığı zaman Fatma Bacı hayatta imiş. Eserini XIII. asrın üçüncü çeyreğinde telif etmiş olan bu yazar Kirmani'nin müridleri arasında genç kız ve kadınlar faaliyetleri ile ilgili olarak bir çok haberler vermiş eserinin bir yerinde Kirmani'nin halifesi Zeynu'd-Din Sadaka'nın Konya'daki zaviyesinde bulunan genç kız ve kadınları "Fakiregân" (hanım dervişler) kelimesi ile anmıştır. Şüphesiz bu kelime Aşık Paşa-zade'nin ve Türkmenlerin "Bacıyan" dedikleri zümrenin Farsça adıdır. Ahmed Eflaki de, Konya'daki kadınlar cemaatinden söz etmiştir. Şems Tebrizi uzaktan kadınlar cemaatini görmüş "onların içinde bir tek nur var. O da Mevlana'dan kaynaklanıyor" demiş, gerçekten de Mevlana'nın kızı Melike Hatun'un o kadınlar cemaati arasına girdiğini görmüşler ve hemen o cemaatin arasından alıp getirmişler. Buradan Mevlana'nın kızının da bir süre Bacılar arasına katıldığı, fakat sonradan onlar arasına girmesinin engellendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu haber Mevlana'nın Türkmenlere muhalif bir siyaset izlemesinde Şems'in rolünü de göstermektedir. Bayram, a.g.e, s.971

kuruluş döneminde Türkmen kadınların mensup oldukları bir teşkilatın mevcudiyetine dikkat çekmiştir¹¹⁹.

Bektaşilik tarikatı piri Hacı Bektaş-ı Veli, Fatma Ana vasıtasıyla Anadolu Bacılarının mürşidi durumundadır. Anadolu Bacıları arasında Kız Bacı, Kadıncık Ana, Sare Bacı vs. gibi zaviye kurucusu olanlar bile vardır. Türklerin Alp geleneğinin İslamiyetle birleşmesinden ortaya çıkan Alp-Erenler veya Gaziler Teşkilatı Gazıyan-ı Rum gibi, bu kadınların cengaver kadınlar olması ihtimali üzerinde de durulmaktadır¹²⁰.

1.6.1 Fatma Bacı

Bacıyan-ı Rum Teşkilatının kurucusu Fatma Bacı hakkında bilgilerimiz oldukça sınırlı bulunmaktadır. Hacı Bektaş'ın Menakıbnamesi "Velayet-name" de de bu Bacı'nın adı "Fatma Bacı", "Fatma Ana", "Kadıncık Ana" ve "Kadıncık" olarak sık sık geçmektedir¹²¹. Fatma Bacı ile Hatun Ana aynı kişilerdir¹²².

"Menakıb-ı Evhad ud-Din" in yazarı Şeyh Evhad üd-Din Hamid el-Kirmaninin (öl. H.635 / M. 1238) Fatma adında bir kızı vardır ve Köseadağ yenilgisinden sonra Kayseri'yi zapt eden Moğollar, Şehri savunan Ahileri kılıçtan geçirir, çok sayıda genç kız ve kadını da esir ederler. Bunlar arasında Fatma Hatun da vardır¹²³.

119 Fuat Köprülü, *Osmanlı imparatorluğunun Kuruluşu*, 1972, s.159-161, Bayram, a.g.m, s.969

120 Numan, a.g.e, s.43, Aşık Paşa-zade, a.g.e, s.205

121 Abdülbaki Gölpınarlı, *Hacı Bektaş-ı Veli, Vilayetname*, 1958

122 Bayram, a.g.m, s.460

123 Bayram, a.g.m, s.462 Menakıb-nameden öğrendiğimize göre, Kirmani Anadolu'da bulunduğu dönemlerde çoğunlukla Kayseri'de bulunur ve sık sık Erciyes eteklerindeki Battal Mescidine gider, Külâh-duzlar Mahallesinde Dabbağlar Çarşısındaki mescid ve zaviyeye bitişik; bir kapısı mescide, bir kapısı da dışarıya açılan evde (ehl-i haremi bulunduğu) ikamet ederdi. Menakıb-namenin yazarı, ya o dönemde Türkmenlere karşı sürdürülen siyasi baskılardan dolayı ya da bilmediğimiz bir nedenden dolayı eserinde Türkmen Şeyhlerinin adını vermez. Yazarın bu tutumu, adı geçen evin bir Türkmen Şeyh'e ait olduğunu ortaya çıkarıyor. Evnin, debbağlar çarşısındaki tekkeye bitişik olmasından ev ve zaviyenin, Ahi Evran'a ait; evde bulunan Kirmani'nin ehl-i hareminin ise, kızı Fatma olup, Ahi Evran'ın karısı olduğu konusunda şüpheye mahal bırakmamaktadır. Moğollar Kayseri'yi işgal ettiklerinde Fatma bu evde bulunuyordu. Ahi Evran ise, 1240 da vuku bulan Sa'd üd-Din Köpek olayı ile, II. Gıyas ud-Din Keyhüsrev'in ölüm tarihi olan 1245 yılları arasında Konya'da tutuklu bulunuyordu. Moğollar Kayseri'ye girdiklerinde bu yüzden şehirde değildi. Ahi Evran ile E. Kirmani arasında şeyh ve mürid ilgisini aşan bir yakınlık vardır. E. Kirmani'nin ölümünden sonra onun rubailerini toplayıp tasnif ederek bir önsözle neşreden kişinin Ahi Evran olduğu bilinmektedir. Bu durum damad ve kayınpeder akrabalığı olduğu belirtilen ilişkiyi doğrulamaktadır.

II. Gıyas ud-Din Keyhüsrev'in ölümünden sonra yerine büyük oğlu II. İzzüd-din Keykâvus geçince babası zamanında tutuklanmış bulunan Ahileri ve Babâileri serbest bırakır¹²⁴.

Moğollar nezdinde esir bulunan E. Kirmani'nin kızı Fatma da serbest bırakılır. Kayseriye getirilen Fatma'ya nerede ikamet etmek istediği sorulmuş, o da: "Babamın arkadaşlarının ikamet etmekte oldukları kulübede ikamet etmek isterim" demiş ve oraya gönderilmiştir¹²⁵.

Fatma Hatun esaretten döndükten iki sene sonra eşi Ahi Evran, Nur ud-Din Caca tarafından 1261 yılında öldürülür. Böylece Velayet-name'de adı geçen Fatma Bacı'nın, Nureddin Caca ile mücadelesi ve Caca tarafından takibata uğraması ve bu baskılara dayanamayarak Suluca-karahöyük'e göçmek zorunda kaldığına dair haberlerin mahiyeti ortaya çıkar¹²⁶. Bu durum "Velayet-name"de adı geçen Fatma Bacı'nın, "Menakıb-ı Evhad ud-Din" de E. Kirmani'nin kızı olduğu belirtilen Fatma ile aynı kişiler olduğunu belirttiği gibi yine Menakıb-ı Evhad ud-Din'de adı açıklanmayan Türkmen şeyhinin de Hacı Bektaş olduğunu ortaya koyar¹²⁷.

¹²⁴ Bayram, a.g.m, s.467

¹²⁵ Bayram, a.g.m, s.468

¹²⁶ C. H. Tarım, Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar, 1938, s.190

¹²⁷ Bayram, a.g.m, s.469-470